

Úvod

Od počátku jsme se řídili zásadou přinášet odborné studie rozličného tematického zaměření a metodologické perspektivy, což dokládají především dva svazky naší ediční řady. Jejím společným jmenovatelem je přirozeně ústřední problematika vymezená názvem „Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu (1918–1989)“. Pestrost příspěvků, zasahujících programově do různých „koutů“ naší tematiky, se nám postupně daří snad ještě více prohlubovat. Zároveň se snažíme poukazovat na problémy a tematické oblasti, jež by měly být podrobeny zkoumání a jednou se stát součástí případné syntetizující práce o dějinách komunismu v Československu.

Hlediska, jichž se při spolupráci s autory držíme, jsou ryze odborná. Zpravidla se proto nesnažíme korigovat názorová stanoviska a argumentaci jednotlivých autorů, třebaže jsme někdy měli k některým přístupům či interpretacím jisté výhrady, ať už Zdeněk Kárník jako vedoucí grantového projektu, či Michal Kopeček coby jeho vědecký tajemník. Eventuální problémy jsme řešili vždy ve vzájemné shodě a dohodou s autory.

Čtenář jistě zaznamenal i to, že podobně tolerantní postoj zachováváme, i pokud jde o formu příspěvků. Zařazujeme studie ryze odborného charakteru vedle článků, které chtěly být řečně populárně naučné. Nikoliv náhodou jsme ve druhém svazku sáhli i po vzpomínce, věnované jednomu z důležitých aktérů politiky a ideologie KSČ. V čem jsme neuspěli, byla naše snaha poskytnout místo ne snad přímo recenzím, ale přinejmenším polemikám a odborné kritice. Narazili jsme na nešvar příznačný pro téměř celou historickou obec, jímž je relativně malá míra kultivované a současně kritické diskuse – a na ten jsme byli krátkí.

Dbali jsme především o dvě věci: předně, abychom pro práci na dějinách komunismu v ČSR získali vedle jiných mladou, nastupující generaci historiků, kterou pracovně nazýváme „doktorandskou“. Jeden z nás ji hledá ponejvíc mezi těmi absolventy fakult, s nimiž přišel do styku jako školitel v rámci doktorského studia, druhý je nachází mezi svými kolegy.

Dosáhli jsme v tom, domníváme se, slušných úspěchů a to nejen v kvantitě. Příspěvky mladých autorů patří zpravidla mezi ty, jež úroveň sborníku zvyšují.

Další prioritou se nám stalo rozšíření projektu o Slovensko, už proto, že téma je celkově zpracovatelné pouze jako téma česko-slovenské. Zároveň je třeba mít na mysli, že i dnes v zásadě přetrvává ono rozdělení kompetencí v oblasti československých dějin na českou a slovenskou část. O kladných a záporných důsledcích této nepsané konvence se dají vést debaty, bez diskuse lze však přijmout imperativ úzké a mnohostranné spolupráce české a slovenské historiografie, a to zejména na poli soudobých dějin. Po navázání kontaktů a počátečních sporých ziscích se dostavily i úspěchy, ve které jsme původně jen doufali. Na Slovensku byl pod záštitou Slovenské akademie věd vypracován a schválen grantový projekt, který je jakýmsi protějškem našeho výzkumu. Ve třetím svazku, který máte před sebou, se můžete seznámit s výsledky práce několika našich slovenských kolegů, které, jak doufáme, ukazují cestu k pokračující spolupráci v budoucnu.

Příjemným překvapením při práci na projektu je relativně velký zájem o spolupráci mezi historiky, a to jak v účasti na seminářích, tak především v podobě odborných studií. Tento vzrůstající zájem nám jako editorům umožňuje poněkud zpříšňovat kritéria výběru příspěvků. Avšak ani to nezabránilo tomu, že z původně plánovaného jednoho se vyklubaly svazky dva. Počet odevzdaných kvalitních článků a v některých případech též jejich větší rozsah nás přinutily rozdělit zamýšlený třetí svazek na dva tak, aby zhruba odpovídaly rozsahu a podobě předchozích dílů.

V jistém smyslu můžeme považovat tento a následující svazek za přelomové. Již dříve se vedle převažujících analyticky založených studií objevily příspěvky naznačující řešení některých obecnějších problémů dějin komunismu a radikálního socialismu v Československu. Ve třetím a čtvrtém svazku se tento trend ještě poněkud zvýraznil. Seznámíte se s jeho prostřednictvím se studii, které by mohly s jistými úpravami sloužit už přímo jako kapitoly či podkapitoly prospektivního syntetizujícího díla. Mezi takové příspěvky v tomto svazku jistě patří studie Xénie Šuchové „Kominternu, KSČ, KSS a komunisti na Slovensku po Mnichově a na začátku vojny“ či příspěvek Jana Gebharta a Jana Kuklíka v následujícím díle věnovaný témuž období v českých zemích.

Neznamená to samozřejmě, že považujeme tu či onu stať za definitivní textaci příslušné části onoho přehledového či syntetizujícího díla. Důležité je, že v české a slovenské obci historiků přes všechny obtíže

i pomyslná společenská tabu zřejmě dozrává doba, jež může přinést první solidní, neuspěchané pokusy o syntézu dějin komunismu v Československu. S ohledem na výkony historiků soudobých dějin v některých sousedních zemích střední Evropy je opravdu načase.

* * *

Úvodní stať z pera Zdeňka Kárníka se pokouší o stanovení principů kvalifikace a posuzování pravého a levého politického extrému v Československu se zvláštním důrazem na komunistický politický proud v době z mnoha ohledů rozhodujících let 1918–1948. V tomto případě nejde jistě o konečné slovo, ale spíše o veřejnou výzvu k diskusi a zaujetí stanoviska adresovanou všem zájemcům o dějiny komunismu, bolševismu a radikálního socialismu v Československu. Jiří Křesťan, co do počtu příspěvků nejpilnější autor naší ediční řady, si tentokrát všimá spolku Dělnická pomoc, jenž byl československou pobočkou organizace Mezinárodní dělnická pomoc, založené již v roce 1921 za účelem hospodářské pomoci sovětskému Rusku. Křesťan sleduje nejenom organizační a personální vývoj spolku a jeho politické pozadí, ale přibližuje též širší souvislosti principu dělnické solidarity jako jedné ze stěžejních ideových součástí socialistického politického myšlení a zároveň poukazuje na příčiny relativně rezervovaného vztahu především české levicové inteligence ke konkrétním projevům tohoto principu v československých podmínkách na přelomu 20. a 30. let.

Jedním z deficitů, který jsme jako vydavatelé sborníků v prvních letech pociťovali, byla absence studií týkajících se komunistické, popř. jiné radikálně levicové politiky v období vytyčeném mnichovskou dohodou a koncem druhé světové války. I v tomto ohledu tedy do jisté míry zaplnujeme existující mezeru, i když je zřejmé, že mnohé problémy z tohoto období ještě čekají na svého badatele. Xénia Šuchová sleduje období několika let od mnichovské dohody z hlediska slovenských komunistů. Na podkladě rozsáhlého materiálu i literatury přesvědčivě rekonstruuje vývoj a utváření ideologické linie i praktické politiky KSS v nelehké době zásadních ideologických obrátů na špici sovětské moci a mezinárodního komunismu. Autorka, zasazující politiku slovenských komunistů jak do kontextu vnitřní situace na Slovensku a tak i do rámce interakcí s pražským vedením a exekutivou Kominterny, rozebírá mj. též zajímavý problém spjatý s vizí sovětského Slovenska jako alternativy k obnově předválečného československého státu.

Následující stať, stále se ještě vztahující k válečnému období, nás od jednoznačně analytického přístupu posunuje směrem k bilančním úvahám. Vojtěch Mencl, historik a v tomto případě i pamětník, popisuje

vznik a peripetie jedné z nejvýznamnějších odbojových organizací za okupace – Předvoje. Všimá si zejména zvláštního charakteru neozbrojeného odboje, který byl dán specifickou situací v protektorátu, a také sociálního, kulturního a regionálního rozvrstvení předvojácké ilegální sítě. Text, který původně vznikl jako referát pro seminář k 60. výročí založení organizace, přináší v příloze též zkrácený záznam ze seminární diskuse, poukazující na jednu ze základních a dosud nezodpovězených otázek dějin českého politického myšlení, již ostatně zmiňuje i sám Mencl. Jde o povahu a charakter levicového myšlení a levicových sociálněpolitických projektů, vznikajících v řadách odboje tu v součinnosti, tu v rozporu s politikou komunistické strany, a jejich význam pro formování společenského klimatu a politického směřování země po skončení války.

K problematice česko-slovenského vztahu a tzv. slovenské otázky z hlediska komunistické politiky v krátkém období obnoveného demokratického Československa napsal pro náš sborník studii Marek Syrný. Vychází z dění na půdě celostátního parlamentu a opírá se především o vystoupení slovenských komunistických poslanců dokazuje, nakolik KSS, resp. její čelní představitelé tvořili netoliko organizační, ale též názorově autonomní součást KSČ. Syrný se též dotýká problematiky nacionalismu v komunistickém hnutí v Československu, a to ve vztahu k projednávání problému maďarské menšiny na Slovensku a poměru k tehdejšímu Maďarsku. Právě toto téma je předmětem soustavné analýzy dalšího autora, Michala Barnovského, jenž si předsevzal analyzovat řešení tzv. maďarské otázky v prvních pěti poválečných letech z pohledu komunistické politiky a také role, kterou při jejím řešení hrála Moskva. Jsou to zejména slovenští autoři předkládaného sborníku, kteří se ve svých konkrétních analýzách tak či onak dotýkají problematiky vztahu nacionalismu a komunismu. Ta je v případě historiografií některých jiných postkomunistických zemí, jako jsou například Polsko či Rumunsko, již dlouho ve středu zájmu badatelů. Čeští historici soudobých dějin v tomto směru, zdá se, mnoho dluží, a to nejenom pokud jde o pramenné bádání k problémům, jakými jsou např. politika vůči menšinám či česko-slovenský vztah, kde již máme k dispozici jednotlivé studie či dokonce monografie. Ale ještě více snad v teoretičtější a obecněji založených úvahách, např. o povaze komunistické „politiky dějin“ a jejích proměnách či o míře úspěšnosti přízpusobení některých českých národních mýtů komunistickému politickému projektu.

Není třeba předstírat, že předkládaný sborník vytváří v jakémkoliv smyslu ucelenější soubor, než tomu bylo v předchozích případech. Zároveň se však ukazuje, že celek studií všech tří dosavadních sborníků re-

prezentuje jisté trendy ve výzkumu problematiky českého a slovenského komunismu a radikálního socialismu a naznačuje snad i jeho další cesty. Především jsou však sborníky jako hlavní výsledek našeho projektu zamýšleny jako podnět – když už ne forum – pro diskuzi na dané téma. Čtenáři nechtě tedy spatřují i ve třetím svazku výzvu k promyšlení některých základních historických otázek minulého století a naši kolegové historici a další odborníci výzvu adresovanou všem, s nimiž spolupracujeme, které bychom chtěli pro spolupráci získat, popřípadě kteří by se chtěli do diskuze zapojit.

Zdeněk Kárník
Michal Kopeček